

Cultura și viața popoarelor

Mircea Malița

Locul culturii în actuala problematică mondială. Cine întocmește lista faptelor semnificative din viața omenirii în ultimul sfert de veac al secolului XX, nu poate să treacă cu vederea intensificarea fără precedent a unei dezbateri cu caracter internațional asupra problemelor de bază ale prezentului și viitorului, manifestată într-o vie cadență de seminarii, mese rotunde, lucrări de sinteză, studii și modele. Rareori, potențialul de reflecție, raționamentul prospectiv și capacitatea de a elabora strategii, au fost mobilizate cu o asemenea ardoare, pentru a cinsti tendințele actuale, a desprinde orientările posibile ale evenimentelor și a le imprima pe cele preferabile. Subiectul acestei dezbateri, cuprinzând problemele de existență a omenirii începând cu hrana, populația, energia, mediul înconjurător, resursele naturale și umane, oceanul, cosmosul, știința și tehnologia, dezvoltarea economică și organizarea teritoriului, este numit pe scurt „problematica mondială”. Până nu de mult se considera că sfera problemelor prioritare ale lumii este exclusiv de natură politică și militară, concentrată în jurul păcii, războiului, coexistenței pașnice. Dar evoluția ultimelor decenii a scos în relief o nouă tematică, care ține de condițiile materiale de viață ale omenirii și a cărei incidență asupra păcii și războiului este considerabilă. În același timp cu noile probleme globale, caracterizate de faptul că soluțiile lor, depășind puterile unei singure țări, reclamă responsabilitatea și cooperarea statelor și a altor factori importanți ai societății pe o scară mare, țările în curs de dezvoltare au pus pe ordinea de zi instaurarea unei noi ordini economice mondiale, care a fost proclamată drept conceptul-cheie al reorganizării vieții internaționale pe baze noi, în respectul deplin al principiilor de egalitate și justiție.

La început cele două dezbateri s-au desfășurat în paralel, multe din scrieri contribuind la impresia că problematica mondială, ca și prospectarea viitorului este un subiect de predilecție al lumii dezvoltate, în timp ce noua ordine este tema imediată de acțiune și revendicări a țărilor rămase în urmă. Se părea că și obiectivele urmărite sînt diferite. Problematika se concentra asupra ocrotirii mediului înconjurător (care a făcut în 1972 obiectul Conferinței mondiale a O.N.U. de la Stockholm) și a economisirii resurselor neregenerabile, în timp ce noua ordine, lansată formal în rezoluția sesiunii a VI-a a Adunării Generale din 1974, se ocupa cu problemele de creștere. Concluziile primei îndemneau la încetinirea activității economice, în timp ce în al doilea proces era vorba de accelerarea ei. Putem spune că în mai multe instanțe, în 1976, s-a produs confluența

celor două mari dezbateri¹, înglobînd în ele însele și cercetările asupra viitorului. Cu atît mai impresionant a devenit fluviul dezbaterilor conceptuale fără număr și al programelor de acțiune din ce în ce mai apropiate de necesitățile vieții.

Dar care este locul culturii în acest fenomen? Prioritățile fiind acordate problemelor vitale de existență, ținînd de condițiile materiale, se părea că tema culturii nu va figura pe prima listă de preocupări, ci va fi aminată pentru mai tîrziu. Caracterul urgent și necesitățile imediate ale umanității justificau pe deplin concentrarea atenției majorității țărilor asupra problemelor de dezvoltare materială. Atunci cînd s-a încercat să se definească tangența culturii cu problematica și noua ordine economică internațională, s-a considerat la prima vedere că punctele comune le furnizează doar știința, tehnologia și formarea de cadre. Un studiu al U.N.E.S.C.O., publicat în anul 1976, arată cu prisosință acest lucru². La întrebarea: *cum participă cultura la promovarea noii ordini economice internaționale?* primul răspuns deci care s-a dat, a fost: prin știință, tehnologie și formarea cadrelor. Țările în curs de dezvoltare au mai adăugat la acestea o temă din sfera culturii cu mari implicații politice, și anume, însănătoșirea sistemului de difuzare a informațiilor, considerat de ele ca fiind dominat și manipulat de către unele țări dezvoltate. Așa se explică că cea dintîi acțiune a țărilor nealiniat în materie culturală, reiterată de o hotărîre a Conferinței de înalt nivel de la Colombo (1976), a fost constituirea unui centru de presă și a unei cooperări intense în domeniul democratizării sistemului internațional de informații³.

Regăsim cele trei idei insumate în preambulul rezoluției adoptate de Conferința generală a U.N.E.S.C.O. în 1974, care consideră că „U.N.E.S.C.O. este direct implicată de o parte a Declarației și Programului de acțiune privind instaurarea noii ordini economice internaționale, în ceea ce privește mai ales, accesul la știință și la tehnologie, formarea cadrelor care corespund nevoilor dezvoltării naționale și promovarea schimburilor de informații”⁴.

Vom încerca să demonstrăm că rolul culturii în problematica contemporană și în promovarea noii ordini este mult mai amplu. Cultura pune în

¹ Johan Galtung, *Cercetări asupra viitorului și cercetări asupra dezvoltării*, „Viața Românească”, nr. 8, august, 1976.

² *Le monde en devenir*, Reflexion sur le nouvel ordre économique international, U.N.E.S.C.O., Paris, 1976.

³ Problema informațiilor de presă, radio, televiziune a figurat la Conferința țărilor nealiniat de la Alger (1973), la întîlnirea miniștrilor de externe de la Lima (1975), la masa rotundă de experți de la Nisa (1975), la simpozionul de la Tunis (1976), la reuniunea miniștrilor informațiilor de la New Delhi (1976), la seminarul din Mexic (1976).

⁴ Rezoluția 12, adoptată la 19 noiembrie 1974. În aceeași rezoluție, printre sarcinile U.N.E.S.C.O. în domeniul noii ordini figurează reorientarea programului propriu al organizației în domeniile următoare: „promovarea drepturilor omului și întărirea păcii, învățămîntului științific și formarea tehnicienilor, politica științifică și organizarea cercetării, programe de asistență tehnică operaționale îndreptate spre dezvoltarea infrastructurilor tehnologice în ceea ce privește atît formația cadrelor, cit și cercetarea, accesul la știință, la tehnici și tehnologie, dezvoltarea rurală în sfera și competența U.N.E.S.C.O., respectul și dezvoltarea identității culturale a fiecărui popor astfel ca cultura să fie unul din factorii dinamici ai dezvoltării (S.N.), studiul efectelor societăților multinaționale în țările în curs de dezvoltare în domeniile educației, științei, culturii, informației și dezvoltării, sprijinirea țărilor în curs de dezvoltare pentru crearea unor infrastructuri naționale de informații și pentru a stimula și întări cooperarea lor reciprocă” (I b). O altă rezoluție similară a fost adoptată la Conferința generală de la Nairobi, la 24 noiembrie 1976.

mișcare resorturi esențiale pentru existența și supraviețuirea societăților și constituie o condiție *sine qua non* a dezvoltării și progresului lor.

Cultură, civilizație, supraviețuirea societăților și progresul lor. Dificultatea de a plasa cultura alături de marile probleme de existență ale omenirii se datorește și îngusteii accepțiunii pe care limbajul curent o atribuie culturii. Privirea unei piese de teatru, contemplarea unui balet, parcurgerea unei expoziții de artă, petrecerea unei seri de televiziune, audiția de muzică clasică, țin pentru toți, de domeniul culturii. Cultura este însă ceva mai mult decît o recreație sau un divertisment, mai mult chiar decît reflecția tonică pe care o inspiră lectura unor versuri sau unui roman. În spatele definiției înguste care se folosește în mod curent, stau lucrările filozofice, care în mod sistematic au despărțit civilizația de cultură. După Weber, civilizația este totalitatea produselor materiale și tehnice ale societății, în timp ce cultura, produsul artistic și spiritual. După definiția dată de Taylor în 1871, în cultură trebuie să includem „cunoașterea, credințele, artele, legea, morala, obiceiurile” ca și alte capacități dobîndite de om ca membru al societății. În limbajul uzual, ambiguitatea este întreținută de faptul că numim totuși culturile ajunse la o mare înflorire și la o largă arie de răspîndire „civilizații” (civilizația greacă), în același timp, numim „culturi” totalitatea tehnicilor care caracterizează viața unei societăți și producția ei materială, văzută în unelte (cultura de la Cucuteni).

Numeroși autori din trecutul țării noastre au insistat asupra distincției-lor între cultură și civilizație. „Civilizația este suma tuturor invențiilor tehnice prin care omul a ajuns să se adapteze la mediul geografic... Civilizația unui popor se măsoară așa dar, după numărul uneltelor și calitatea producției, iar ca urmare după desimea populației și calitatea biologică a indivizilor care compun gloata aceluia popor... Cultura e altceva: e suma tuturor creațiilor sufletești prin care omul a căutat să ajungă în armonie nu numai cu universul fizic, dar și cu cel psihic... Pe scurt, cultura e suma științei, artei, și a eticii unui popor, începînd cu folclorul și sfîrșind cu cele mai înalte produse sufletești”⁵. Împotriva acestei definiții, P. P. Negulescu invoca etimologia cuvintelor civilizație și cultură, prima desemnînd la romani elemente de comportament social (cine a fost moderat, binevoitor, blînd „civilissime vixit”), iar a doua avînd un conținut material cert (cîmpuri îngrijite erau „culti agri”)⁶. Cu toate argumentele care pledează contra reducerii civilizației și culturii la componentele materiale, respectiv spirituale ale vieții societăților, distincția a fost des practică în lucrările filozofice și sociologice românești dintre cele două războaie mondiale. Există țări civilizate — afirmau autorii — cu indici ridicați de activitate industrială și de viață igienică, dar cu o producție artistică și filozofică modică, în timp ce popoare cu o slabă civilizație dau dovadă de creativitate și gîndire inovatoare. Găsim în acest raționament o tristă încercare de justificare a nivelului slab de dezvoltare a țării noastre și a unei culturi nepătrunsă de aspirațiile progresului general. Astăzi în țările în curs de dezvoltare, înțelegîndu-se capcana

⁵ S. Mehedinți, *Academia, instituție etnopedagogică*, Academia Română, 1941.

⁶ P. P. Negulescu, *Scrieri inedite*, II, București, Edit. Academiei, 1971, p. 435—558.

acestei teorii, nu se acceptă dihotomia civilizație-cultură, separarea nivelului de trai de gradul de instrucție sau de nivelul producției culturale. Ele sînt considerate obiective inseparabile ale luptei lor pentru dezvoltare.

În timp ce cultura și civilizația încep să fie situate împreună în curentele progresiste de gîndire ale zilelor noastre, se produc și alte numeroase îndemnuri pentru a extinde sfera conceptului de cultură. Pentru a ilustra acest fenomen, voi recurge la un exemplu din teoria deciziilor. Această teorie, care a îmbrăcat formă matematică, s-a dezvoltat doar în ultimele decenii. În puține cuvinte, se poate spune că mecanismul deciziei presupune enumerarea unor obiective și a unor resurse. Se atribuie în continuare fiecărei resurse coeficienți care îi desemnează rolul în realizarea fiecărui din obiective, iar obiectivelor li se atașează valori, care le indică locul ce-l ocupă în lista de priorități. Un calcul simplu poate facilita decizia, care însemnează alegere. Elementul esențial care intervine în construirea unei asemenea teorii este atribuirea de valori, preferințe sau utilități obiectivelor noastre. Societățile ca și indivizii decid, comparînd opțiunile care le sînt deschise în fiecare moment al istoriei lor. De justetea hotărîrilor depinde însăși supraviețuirea, erorile de judecată și de decizie fiind penalizate, așa cum istoria o dovedește cu prisosință. Desigur că natura alegerii nu e dictată de o simplă reflectare psihologică a necesităților și nu e nici rezultatul unui calcul economic, „preferința de clasă” fiind mai tare decît celelalte preferințe. Dar modelul descris atrage atenția că pentru decizii, fundamentală este valoarea și că funcționarea lui face apel la tabela mai mult sau mai puțin explicită de valori pe care o societate sau un grup o recunoaște la un anumit moment, tabelă unde sînt înscrise idealurile, aspirațiile, dorințele, preferințele, importanța acordată faptelor. Locul în care se creează aceste valori, laboratorul în care ele sînt elaborate și cîntărite fără încetare, constituie tocmai cultura unui popor. Gîndirea marxistă contemporană arată necesitatea imbinării bazei sociologice cu veriga psihologică și cu încoronarea axiologică, care conține latura valorică⁷. Academicianul C. I. Gulian atrage atenția asupra faptului că *omul* (studiat de antropologia filozofică) face legătura între *cultură* (avînd ca disciplină de bază axiologia, iar drept concept fundamental valoarea) și *societate* (ale cărei legi ni le explică materialismul istoric pornind de la conceptul de necesitate)⁸.

Pornind de la Marx, care considera că „indivizii sînt astfel cum își manifestă viața : ceea ce sînt coincide cu producția lor, atît prin „ce” produc cît și prin „felul” în care produc”, numeroși autori consideră cultura ca un element necesar în definirea genului de viață, moment de sinteză între următoarele dimensiuni socio-economice : producție, repartiție și consum. Genul de viață include scările de preferință aflate sub influența determinantă a infrastructurii economice propriie fiecărui mod de producție⁹. Mulți din cei care se bazează pe teoria sistemelor, pornind

⁷ Acad. C. I. Gulian, *Bazele istoriei și teoriei culturii*, București, Edit. Academiei, 1975, p. 210.

⁸ *Idem*, p. 61.

⁹ Osiris Cecconi, *Croissance économique et sous-développement culturel*, Paris. P.U.F., 1975, p. 23-24 ; p. 297.

de la interdependența fenomenelor și prioritatea întregului, sînt conduși la o nouă definiție a culturii, într-o viziune cu un conținut social mai adînc și cu atribute de dinamism sporit. Unul din cei mai fertili gînditori contemporani, profesorul Mario Bunge consideră într-un studiu¹⁰ că subsistemele fundamentale ale societății sînt cele economice, politice și culturale. Structura culturii este inclusă în structura socială corespunzătoare, iar schimbarea uneia aduce schimbări ale celeilalte. În felul acesta, normele, valorile și schemele de comportament sînt scoase din izolarea lor și înglobate în subsistemul cultural care le explicită. „Paradigma culturală îndeplinește două funcțiuni esențiale pentru faza de progres a marilor civilizații. Pe de o parte ea devine baza pentru un sistem de identitate, generator al sentimentului de afiliere printre membrii societății care acceptă conceptul unei lumi mai bune. Angajarea care rezultă produce aspirațiile și vitalitatea ce motivează și dau energie efortului creator. Pe de altă parte, paradigma culturală servește drept obiectiv împărtășit în comun sau drept plan unificator, ce ghidează calea și structura dezvoltării... identifică situațiile existente, percepute ca probleme. De asemenea, fixează normele pentru evaluarea schimbărilor... Stilul de cultură îmbrățișează obiectivele, valorile și credințele care caută să explice sursa și natura unui stil de viață de calitate”¹¹, scrie un alt autor.

Din cele trei componente pe care le atribuie culturii: concepții intelectuale, forme estetice și valori, omul de știință indian P. Kirpal consideră că „valorile au greutatea cea mai mare”. Din ele derivă tezaurul de înțelepciune și de discernămint proprii unei culturi date, fiind, de asemenea, sursa dinamismului care permite acțiunea și schimbarea. Ele, în fine, conferă vitalitate și calitate existenței unui popor¹². Cultura apare deci pentru tot mai multe școli de gîndire drept laboratorul în care se produce acel ingredient strict necesar pentru producerea deciziilor cerute de viața societății, de soluționarea problemelor ei fundamentale și de adoptarea unei căi de dezvoltare.

Lărgirea sferei de cultură prin cuprinderea unor elemente aparținînd sferei de civilizație este facilitată de dezbaterile actuală asupra minimumului vital. Într-adevăr, revendicările țărilor în curs de dezvoltare din ultimii ani, programele lor de acțiune și studiile închinat noii ordini economice internaționale au pus în evidență necesitatea combaterii mizeriei, a ridicării păturilor celor mai defavorizate, asigurării pentru întreaga populație a unui minim de trai. Acest „prag minimal” ce trebuie satisfăcut ca un imperativ al demnității omului, al principiilor de justiție și al asigurării păcii, cuprinde deopotrivă asigurarea adăpostului, îmbrăcămînții și sănătății, ca și dreptului la educație, instruire, informație și a accesului la valorile culturale, considerate ca o condiție a realizării personalității și o garanție a îndepliri rolului social¹³.

¹⁰ Mario Bunge, *Culture as a Subsystem of Society: Culture Change as an Aspect of Social Change*, Simpoziu AAAS „Reconstruirea Culturii”, Boston, februarie 1976.

¹¹ Ted Brannen, *Problems of Social Change-Toward a New Cultural Paradigm*, University of Southern California, July 1973.

¹² P. Kirpal, *La crise de la culture et du développement*. In *Cultures. La culture, la société et l'économie dans un monde nouveau*, vol. III, nr. 4, p. 88, Paris, Unesco, 1976.

¹³ C. A. Mallman, *A Latin American's view of social concerns and organizational roles*, Fundacion Bariloche, 1974.

Cultura nu este numai un deziderat, un obiectiv din lista de trebuințe fundamentale ale omului, ci o condiție fundamentală a participării lui la viața socială¹⁴. Într-adevăr, participarea pe bază de egalitate la viața politică, socială și economică, ca și în activitățile productive, într-un cuvânt condiția fundamentală a democratizării, reclamă ridicarea nivelului de cultură al membrilor societății. Participarea la rezolvarea problemelor fundamentale, caracterizate de o complexitate mare, presupune cunoaștere, acces nestingherit la cultură, știință și tehnică. Acest lucru este valabil atât pe planul intern cât și pe planul internațional. În multe țări, de pildă, cultura este monopolizată de o elită, care o folosește ca instrument de exercitare a puterii și dominației, pactizind și împărțind valorile cu elita centrului dominator aflat în țările capitaliste dezvoltate. Vedem cum printr-o definiție lărgită a culturii, care se face sub presiunea evenimentelor contemporane și a luptei pentru o nouă ordine economică în lume, sîntem aduși să identificăm elemente noi, care situează cultura la un loc de frunte în problematica mondială. Aceste elemente sînt esențiale pentru instaurarea noii ordini economice, politice și sociale întrucît sînt legate de alegerea căilor proprii de dezvoltare, de satisfacerea cuprinzătoare a necesităților fundamentale ale omului și de procesul de democratizare, ce se manifestă din plin în acest moment pe plan internațional.

Suveranitate și cultură: lupta împotriva imperialismului cultural. Putem să constatăm că fiecare din propozițiile noii ordini economice internaționale are un corespondent precis și antrenează implicații și consecințe în domeniul cultural. Lupta pentru independența politică are un corespondent militant pe planul culturii, în obiectivul desființării dependenței, dominației și aservirii culturale. Exercițarea suveranității proprii în materie juridică sau economică se traduce pe planul cultural prin marea aspirație a popoarelor de a-și afirma identitatea și personalitatea proprie. *Neamestecul în treburile interne poate fi el limitat numai la sfera politică, în timp ce ușile și ferestrele informației și culturii sînt lăsate fără control? Poate fi vorba de respect între popoare, națiuni și state atîta timp cît el nu se aplică și creațiilor lor, modului de a gîndi, tipului de raționament și valorilor care caracterizează diferite culturi?* Lupta pentru independență politică și economică nu sînt complete dacă nu se manifestă în toată plenitudinea în domeniul culturii. Denunțarea imperialismului cultural este făcută astăzi cu o mare vigoare. Pînă și termenii sub titlul cărora se duceau discuții asupra contactelor între popoare, sînt considerați astăzi ca purtînd amprenta colonială. Aculturația, de pildă, în ochii reprezentanților țărilor în curs de dezvoltare, nu este decît învățarea limbilor și culturilor străine, impregnarea de valorile lor materiale, morale și spirituale pînă a atinge o transformare interioară aproape de alienare. „Aculturația este o receptivitate crescută la mesajul colonial”¹⁵, spune un profesor tunisian. Bilanțul cultural al colonialismului și neocolonialismului este extrem de dureros. O. Guayasamin, un mare pictor ecuadorian, spunea la o recentă masă rotundă : „Desigur, dramatica istorie a supra-

¹⁴ Petru Pănzaru, *Trebuințele în perspectiva civilizației socialiste și comuniste*, „Era socialistă”, nr. 3 și 4, 1975.

¹⁵ Salah Garmadi, *Conditions et limites de l'acculturation*. Colocviul *Les conditions de l'indépendance nationale dans le monde moderne*, Institutul Charles de Gaulle, Paris, 21—23 noiembrie 1975.

vietuirii culturii noastre a început acum patru sute de ani. Genocidul cultural al euceririi, și mai ales al colonizării, ne-a lăsat drept moștenire o societate feudală în locul unei societăți comunitare, un catalogism mesianic în locul cosmogoniei și religiei solare, castiliana și portugheza în locul limbilor aborigene. În prezent, această cultură metisă, formată din toate culturile lumii, este deformată sistematic de impunerea unor modele de viață născute în marile societăți de consum, în scopul de a ne convinge că ceea ce e superficial e indispensabil, că valorile noastre sînt infericere și că, pur și simplu, nu există valori realmente autohtone”¹⁶.

Numeroase țări de pe lume se exprimă în limba fostei metropole colonialiste. Chiar și acolo unde limbile naționale există și sînt evolute, ele nu au eucerit principalele redute ale puterii. „În Kenya, limba swahili a devenit într-adevăr limba politică, dar curios lucru, ea n-a devenit încă limba constituției și a procesului legal. Swahili a devenit limba parlamentului, cînd parlamentul lucrează ca o *baraza*, în tradiția orală; dar nu a devenit încă limba legislației. Versiunea oficială a constituției Kenyei este încă cea engleză și propuneri la constituție pot fi făcute pentru moment numai în engleză. Actele parlamentului, privite drept contribuțiuni la forul legislativ global al Kenyei sînt în engleză, deși dezbaterile asupra acestor acte din 1974 a fost condusă în principal în swahili”¹⁷.

Înțelegerea rolului pe care cultura îl joacă în definirea personalității proprii este oglindită de *Carta culturală a Africii*, adoptată la Addis Abeba, în mai 1976. Reamintind că sub dominația colonială toate țările africane „s-au găsit în situația politică, economică, socială și culturală în care dominația culturală a dus la depersonalizarea unei părți a poporului african, falsificînd istoria sa, combătînd și risipind sistematic valorile africane și încercînd să înlocuiască treptat, pe cale oficială, limbile lor prin acelea ale colonizatorului”, Carta afirmă cîteva principii călăuzitoare: „Culturile emanează de la popor”; „Este dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și organiza viața culturală în armonie cu ideile sale politice, economice, sociale, filozofice și spirituale” și „Toate culturile lumii sînt egal îndreptățite la respect, așa cum indivizii trebuie să fie egali din punct de vedere al accesului la cultură”. Carta constată că s-a format o elită alienată de cultura națională și despărțită de mase, prin adînci prăpastii¹⁸. Statele africane luptă prin diferite măsuri și împotriva altor sechele ale colonialismului pe continentul african: procentul neștiutorilor de carte atinge 80—85%. Nici în alte părți situația nu este mai bună. Din cei 30 milioane de indieni ai Americii Latine, 80% sînt analfabeți¹⁹.

Într-o carte recentă, Hugues de Varine denunță cultura comercializată pe care țările dezvoltate capitaliste o revarsă asupra lumii, cultură a celor bogați, a unei caste internaționale închise, al cărui mecanism de funcționare încearcă să îl descifreze. Mulți autori din occident iau o poziție

¹⁶ O. Guyasamin, *L'identité culturelle, clef du développement de l'Amérique latine*. La culture, la société et l'économie dans un monde nouveau. Cultures, III, nr. 4, U.N.E.S.C.O., 1976, p. 72.

¹⁷ Ali A. Mazrui, *Economic divergences, cultural convergence and politics of the East African community*. Congresul Asociației internaționale de științe politice, Edinburgh, 1976.

¹⁸ *Draft Cultural Charter for Africa* as adopted by the Conference of African Ministers of Culture held in Addis Abeba, 24—27 May 1976.

¹⁹ Virginia Stăncescu, *Decolonizarea culturii*, „Contemporanul”, din 27 august 1976.

critică față de activitatea propriilor lor culturi. Iată bilanțul progresului de tip occidental pe care îl face un sociolog în termeni succinți : „Avem o îngrijire medicală mai bună, trăim mai bine și mai lung, comunicăm și călătorim mai repede, dar am secătuit resursele naturale, am cauzat dezechilibruri ecologice, am creat moduri de viață nesănătoase, dacă nu nebune; am distrus alte culturi pe care le-am tratat drept barbare sau sălbatice, le-am dat tehnologia noastră, distrugându-le sistemul de viață, fără să le dăm și nivelul nostru de trai. Am stricat armonioasa și variata interacțiune a naturii cu alte popoare”²⁰. Procesul imperialismului cultural este și el obiect de analiză. „Vorbind de imperialism, vizăm în primul rînd o hegemonie politică sprijinită pe arme...” Dar este vorba și de un alt imperialism mai profund și mai puțin exprimat „care nu e politic, economic sau tehnologic, ci psihologic. El împregnează conștiințele, surpă moravurile, pătrunde în felul de a trăi al oamenilor”²¹.

Imperialismului cultural, sufocant, cu tendințele „de uniformizare și integrare paranoică”, nu i se poate opune, după alți autori, decît varietația culturilor, principiul respectării diversității, ideea neimpunerii modelului cultural al nici unei fracțiuni a umanității, ceea ce ar conduce la un sistem de viață unic și osificat²².

Neliniștea este manifestată nu numai de țările tinere, dar și de țări cu tradiție culturală mai veche. Descriind activitatea companiilor multinaționale, un autor consideră drept element crucial faptul că „investițiile de capital ale afacerilor internaționale sîntacompaniate de investiții socio-culturale, adică de valori și de tipuri de comportament asociate cu întreprinderea sau cu agenția la ea acasă”. Astfel, reclamele internaționale sînt legate de industria americană : 21 din cele 25 mai mari din lume sînt agenții ale Statelor Unite. „Odată ce această tendință cu sens unidirecțional al legăturilor nu este reciprocă, relația dintre țara gazdă și țara care efectuează transferul de cultură este asimetrică și deci nu este o relație între egali”²³. În același timp cunosc o difuzare largă și pernicioasă produsele așa-numitelor sub sau contra-culturi, care de cele mai multe ori, sînt dincolo de aparențele lor contestatate, adevărate școli ale violenței, distrugerii și descompunerii morale. Într-o carte recentă, Daniel Bell afirmă că există o contradicție între economia capitalistă care cere eficiență, producție, spirit de economie și între cultura capitalistă, care proclamă plăcerea imediată, autorealizarea, automulțumirea și neconținută căutare de nou²⁴.

Adevăratele contradicții însă se află între imensa capacitate a științei și tehnologiei, în sensul cel mai larg, a mijloacelor de cultură și civilizație, de a rezolva probleme importante și a asigura bunul trai general

²⁰ Skollnski, *The scientific world view and the illusion of progress*, „Social Research”, vol. 4/I, New York, 1974.

²¹ André Piettre, *Imperialisme et culture*, „Le Monde”, 1 mai 1976.

²² Jean-Marie Benoist, *L'epuisement d'un modèle: le mythe anglo-saxon. Colocviul Les conditions de l'indépendance nationale dans le monde moderne*. Commission: Indépendance et Culture. Institutul Charles de Gaulle, Paris, 21—23.XI, 1975.

²³ Karl P. Sauvart, *Multinational Enterprises and the Transmission of Culture*, „Journal of Peace Research”, 1976, vol. XIII, nr. 1, p. 61—62.

²⁴ Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, Basic Books, 1975, 301 p.

și între criteriile de profit maximal pe care le adoptă proprietatea privată, ignorând risipa vastă, consecințele ecologice și sociale dăunătoare pe care le generează.

Cultură, dezvoltare și cooperare. În aceste împrejurări, apare cu totul legitimă preocuparea țărilor tinere de a-și revalorifica propria lor moștenire culturală, de a se apăra de valorile nocive difuzate astăzi în lume, de a respinge modul de viață și de producție capitalist. Cultura a devenit parte integrantă din construcția economică și socială. Nu voi urma pe autorul care cere să alegem între două puncte de plecare: ori se formulează întâi strategiile politicii economice pentru depășirea subdezvoltării și drept consecință, sînt deduse strategiile socio-culturale, care să asigure realizarea primelor, ori se face întâi o analiză empirică a cauzelor care au dus la subdezvoltarea socială și culturală și se concludă apoi o strategie politico-economică. Întrucît această viziune trădează și ea diferența dintre cultură și civilizație, vom reafirma convingerea sistemică că strategiile culturale sînt inseparabile de cele politice și economice, fiind în același timp ținte și mijloace, trebuințe, ca și instrumente de progres.

Se poate vorbi despre o dimensiune culturală a dezvoltării economice, ca și a noii ordini economice internaționale²⁵. Neintroducerea culturii în ecuația dezvoltării se repercutează asupra acesteia. „Faptul că în societatea țărilor în curs de dezvoltare s-a neglijat cultura, amenință să mineze procesul însuși al dezvoltării, spune P. Kirpal. Grija pentru stabilirea planurilor de dezvoltare economică și socială este deseori abandonată unor economiști de formație îngustă, al căror orizont e limitat la noțiuni perimate împrumutate din Occident, iar responsabilitatea de a le executa e lăsată pe seama unor birocrați îmbibați de prejudecăți învechite, prizonieri ai obiceiurilor și tradițiilor trecutului colonial. Astfel, imensele posibilități virtuale ale culturilor indigene, care le-ar permite să stimuleze și să pună oamenii în acțiune, să cimenteze unitatea națională și să se deschidă minunatelor realități ale timpului nostru, rămîn somnolente, iar procesul dezvoltării trenează și stagnează”²⁶.

„Chestiunea stabilirii unei noi ordini economice internaționale trebuie examinată în întreaga ei complexitate: nu e vorba și nu poate fi vorba de o simplă acțiune cu caracter economic”²⁷. Integrarea culturii în orizontul dezvoltării economice și sociale o face să cadă deplin sub incidența aceluiași principii. Din ele se desprind la un loc de frunte, suveranitatea care asigură autonomia deciziilor politice, alegerea căii proprii de dezvoltare și stăpînirea resurselor naționale. În toate aceste procese valorile culturii sînt indispensabile.

Lupta pentru o personalitate culturală proprie este parte integrantă din lupta pentru independență și progres economic. Nu putem însă trece cu vederea două primejdii ce se ivesc din consecințele eronate ale unui raționament falacios. Teoria personalității culturale a fost dusă de unii

²⁵ Mireea Malița. *Dimensiunea culturală a noii ordini economice internaționale*, „Era socialistă”, 14, 1976.

²⁶ P. Kirpal, *op. cit.*, p. 91—92.

²⁷ J. Stanovnik, *Les crises mondiales et la culture*, „Cultures”, III, nr. 4, p. 119.

pină la respingerea oricărei modernizări, industrializări, urbanizări, creșteri a potențialului de producție, asimilări a unor forțe tehnice superioare de producție. În numele umanismului, unii autori dau la o parte tehnologia în favoarea originalității, făcând chiar apologia sărăciei. Sint numeroase declarațiile în care se consideră că orice progres aduce destrămarea solidarității și spiritualității comunităților rurale primitive²⁸.

Cultura indiană tradițională rezistă de mult la toate forțele științei și culturii occidentale, pentru că are un nucleu central ferm și rezistent la orice șoc, constând din credințele și miturile religioase și din structura familiei, afirmă un cercetător indian, subliniind incompatibilitatea între mentalitatea științifică și valorile unei culturi rurale tradiționale²⁹. Afirmarea specific umanistă a valorilor proprii, apărarea culturilor originale și chiar lupta de eliberare de sub dominația culturilor străine nu trebuie confundată cu rezistența la progres, cu inacceptarea tehnicii și cu respingerea mijloacelor evoluat de producție. „O egalitate în sărăcie nu este egalitate!” spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu³⁰. Fără o emancipare puternică pe plan economic, fără ridicarea nivelului de trai, fără asimilarea tehnicii celei mari înalte și crearea unei baze de producție modernă proprie, nu se pot realiza idealurile de viață liberă, independentă, avansată și nici măcar păstrarea creațiilor culturii tradiționale.

Numeroase lucrări lasează confuzii în această privință, menite în ultimă instanță să descurajeze țările în curs de dezvoltare de a căuta acces la tehnica înaintată. S-a afirmat și tendința ca acestor țări să li se cedeze tehnologii uzate, mijloace perimate, aparținând categoriei nerentabile din țările dezvoltate sau producând o poluare prea mare. Una din cele mai dezbătute teme este aceea a transferului de tehnologii și a existenței unor tehnologii intermediare. Meritele acestora din urmă trebuie bine cântărite. Tehnologiile există și funcționează pentru a asigura bunurile de care are nevoie o omenire în număr crescând; nu sint prea multe procedee de a fabrica oțel, zahăr sau fibre sintetice. Schumacher face elogiul „lucrului mic”, uitînd că summumul creației miniaturale, tranzistorul, este produsul tehnologiilor de vîrf³¹. Se tinde fără îndoială spre o civilizație care va avea la baza ei energia solară și stăpînirea celulei biologice. Dar chiar calea pentru învățarea lecției misterioase a convertirii energiei solare în materie organică, trece prin instalațiile uriașe ale chimiei și prin atacarea complexității cu mijloace matematice din cele mai rafinate. În același timp, este nedrept să privești comunitățile tradiționale ale țărilor în curs de dezvoltare ca fiind inapte de tehnicizare. Vorbînd despre valorificarea pădurilor tropicale umede, un cercetător atrage atenția asupra cunoștințelor extrem de serioase pe care le au populațiile locale asupra mediului lor natural și pe care ecologii moderni le ignoră³². Tradiția muncii în

²⁸ Fenomenul este analizat în articolul lui Boris Erassov, *La personnalité culturelle dans les idéologies du tiers monde*, Diogenes, 78, 1972, p. 123—142.

²⁹ O. P. Sharma, *La science et la technique et les changements socio-culturels dans l'Inde rurale*, „La science et la diversité des cultures”, U.N.E.S.C.O., Paris, 1974, p. 155—169.

³⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea adunare populară de la Oradea*, „Scinteia”, 19 iunie 1976.

³¹ E. F. Schumacher, *Small is beautiful*, Harper, New York, 1973.

³² I. Sachs, *Vers une nouvelle civilisation industrielle des tropiques*, 2000, Tiers monde et Ressources, nr: 34

comun, solidaritatea naturală, organizarea colectivă sînt elemente proprii structurilor vechi din țările în curs de dezvoltare, care le măresc receptivitatea la formula socialistă. În ochii lor, socialismul a experimentat dezvoltarea tehnică fără diferențierea socială pe care o antrenează capitalismul. „Nu cred că trebuie să punem în cauză mașina în sine, spune un economist de frunte al Africii, ci raporturile sociale care sub diferite forme de organizare socială, de diviziunea muncii etc. dictează o anumită folosire a mașinii și o anumită supunere față de mașină : nu tehnica în sine trebuie pusă în cauză, ci raporturile sociale în sinul cărora tehnicile sînt folosite”³³.

O altă concluzie grăbită a unora din teoreticienii autenticității culturale este respingerea contactelor culturale și închiderea granițelor. Istoria dovedește că acele culturi au reușit să se înnoiască să se îmbogățească și să evolueze care au acceptat dialogul și chiar forma lui superioară care este cooperarea. Exemplul Japoniei care a stat 200 de ani închisă în sine însăși, pentru a descoperi apoi că este înconjurată de state puternice care posedă vapoare de metal și cu aburi este citat deseori ca ilustrînd echivalentul dintre izolare și stagnare.

Astăzi cooperarea este un imperativ într-o lume devenită mică și restrînsă prin înmulțirea elementelor tehnice care apropie două puncte de pe pămînt oricît de depărtate ar fi ele și prin amplificarea relațiilor de interdependentă. Izolarea este practic exclusă, căci numărul mare de știri, comunicări și evenimente urmărite în comun, creează legături efective între popoare. Desigur că principala forță a dezvoltării economice constă în bazarea pe forțele proprii și mobilizarea propriilor resurse, dar ea este potențată de cooperarea internațională și de intrajutorarea țărilor în curs de dezvoltare, care au ridicat la principiu acest sprijin mutual.

Cele două corolare false de care ne-am ocupat — respingerea tehnicii și a cooperării — nu aparțin sistemului de gîndire a noii ordini economice internaționale. Stilul de viață propriu, nu poate însemna refuzul modernizării și a intrării în ritmul schimbărilor, după cum înflorirea unei culturi naționale nu reprezintă închidere în sine, ci un surplus de tărie pentru cooperare. Fiecare popor poate și trebuie să-și înscrie numele în patrimoniul universal al valorilor²⁴. Iată cum rezumă această soluție un autor: „Restaurarea, reîntărirea și reinvierea culturilor și limbilor naționale trebuie să meargă mină în mină cu o mișcare concomitentă de dialog și de schimburi, duse pe un plan de egalitate, bazate pe o dezvoltare economică-socială independentă în armonie cu specificitățile naționale, într-un cadru despuiat de orice neocolonialism”³⁵.

Concepția și experiența României socialiste. Congresul educației politice și al culturii socialiste din 1976 a adus atît idei prețioase pentru ca în dezvoltarea țării noastre cultura să-și ocupe locul și responsabilitățile sale, cît și contribuții semnificative la lămurirea conceptuală și dezbaterea proceselor și schimbărilor de pe planul internațional. „Problemele privind

³³ Samir Amin, *Le Tiers Monde et le Nouvel Ordre économique International*, „Cultures”, III, no. 4, p. 66

³⁴ Relația dialectică național-internațional în cultură este tratată de Al. Tănase, *Cultură și umanism*, Iași, Edit. Junimea, 1973, p. 104—116.

³⁵ Salah Garmadi, *op. cit.*

educarea și formarea omului nou, puse în relief în cadrul dezbaterilor noastre, privesc nu numai poporul român; ele au o importanță generală, preocupând în cea mai mare măsură întreaga omenire, vizează în mod special modul în care crește tînăra generație, deci însuși viitorul civilizației, al dezvoltării societății umane” a spus tovarășul Nicolae Ceaușescu la încheierea lucrărilor Congresului.

Într-adevăr, în cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu s-a afirmat rolul dinamic al culturii, instrument principal de realizare a obiectivelor economice, tehnice, industriale. Cultura nu este numai o necesitate fundamentală, nu numai un obiectiv, ci și o pîrghie esențială a dezvoltării, întrucît angajează conștiința oamenilor cu tot potențialul ei de răspundere, creativitate și de acțiune. „Ideile, nivelul de cunoaștere și cultură, gradul de dezvoltare a conștiinței se manifestă astfel ca o puternică forță materială în transformarea revoluționară a societății, în asigurarea progresului general al umanității”³⁶. În modelul societății socialiste pe care o construim se oferă fiecărui om un rol neobișnuit în alte structuri sociale, acela de a crea cultură, nu numai de a o consuma. Se respinge teza apropierei culturii de către o elită, precum și exclusivismul profesionismului cultural, prin declanșarea unei mari mișcări de mase, care angajează geniul popular „Educația socialistă, dezvoltarea culturii revoluționare constituie o problemă de cea mai mare importanță pentru întreaga societate și ea nu poate fi soluționată decît cu participarea activă a maselor populare, a întregului nostru popor”³⁷. Cunoașterea temeinică a trecutului se face prin despărțirea griului de neghină. Trebuie să se distingă între ceea ce reprezintă fapte istorice sau acte culturale de valoare durabilă și ceea ce a constituit blocări ale progresului, fenomene reacționare, impietrire într-o mentalitate depășită. „În educarea socialistă a maselor, cunoașterea istoriei proprii constituie un factor important al dezvoltării conștiinței de sine a poporului, al cunoașterii a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluționar în trecutul său, precum și a ceea ce a fost retrograd și trebuie combătut”³⁸.

Cine urmărește astăzi literatura plină de tensiune și căutări a țării în curs de dezvoltare poate găsi o comparație sugestivă cu cultura țării noastre pînă la eliberare, străbătută de preocuparea de a înțelege și defini căile de transformare a societății noastre. Maiorescu, Gherea, Ibrăileanu, Lovinescu, Sadoveanu, Iorga au fost angajați în confruntări de idei și de curente. Unul este însă elogiul țaranului și satului român de pe pozițiile luptei de emancipare împotriva exploatării moșierești și a structurilor feudale și altul este elogiul aceluiași țaran sau sat de pe pozițiile reacționarismului cultural și politic, care respingea industrializarea și modernizarea țării.

³⁶ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2-4 iunie 1976, București, Edit. politică, 1976, p. 17.

³⁷ *Idem*, p. 52.

³⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2-4 iunie 1976, București, Edit. politică, 1976, p. 46.

În cadrul Congresului s-a afirmat principiul respectului individualității și personalității umane. „Trebuie să existe deplină claritate : nu ne propunem și nu ne putem propune uniformizarea omului. Aceasta ar fi o absurditate, un nonsens”³⁹. Societatea socialistă a României îmbrățișează viziunea unui om dezvoltat în toate direcțiile, înarmat prin însăși formația sa pentru un orizont profesional mai larg, apt de a pune în valoare talentul și inclinațiile proprii unui om cu solide convingeri etice. „Noi acționăm pentru formarea unui om de omenie cu o pregătire multilaterală, a unui comunist de omenie”⁴⁰. Nu numai că fiecare om poate să devină creator de cultură, dar trebuie să găsească la locul său de muncă forme elastice, vii și atrăgătoare de manifestare culturală, putînd activa în echipe de creație, cenacluri de poezie, fanfare muzicale, coruri. Oamenii muncii își largesc orizontul cultural și al cunoștințelor, aprofundează cunoașterea fenomenelor politice, economice și sociale, în contrast cu principiul specializării înguste pe care îl proclamă drept călăuză societatea capitalistă.

În același timp, cultura României își arată și își reafirmă dorința de colaborare de pe picior de egalitate, respect mutual, schimburi reciproce cu toate celelalte culturi naționale, în convingerea că în felul acesta se întărește pacea, înțelegerea și încrederea internațională. „... Poporul nostru nutrește cele mai alese sentimente de stimă și respect față de fiecare popor. Pornim permanent de la faptul că fiecare națiune, fie ea mare sau mică, își aduce contribuția de preț la știința și cultura universală, își are locul său distinct pe această planetă. Trebuie să facem totul pentru a trăi în pace și prietenie”⁴¹. Încrederea în capacitatea întregului popor de a crea valori de înaltă ținută în materie de cultură se cultivă în același timp cu încrederea în forțele de a crea știință și tehnică, de a organiza în chip riguros și eficient economia țării, de a îmbogăți continuu averea națională. Munca productivă și practica socială sînt componente fundamentale ale formării omului

Dorința de colaborare culturală, intensificarea schimburilor, participarea în dezbateri comune este însoțită de grija de a apăra cultura și viața poporului nostru de produsele nocive și de poluarea morală. Este definit umanismul care călăuzește cultura României socialiste : „Umanismul revoluționar concepe afirmarea și dezvoltarea plenară a personalității umane nu izolat, ci în cadrul ansamblului societății, promovînd principiul rațional și generos potrivit căruia fericirea personală nu se poate realiza încălcînd dreptul la fericire al altora, ci numai în cadrul înfăptuirii fericirii generale a colectivității, a poporului, a umanității”⁴². Odată cu acest mesaj nobil, pe care experiența și concepția română îl prezintă în ochii întregii lumi, tovarășul Nicolae Ceaușescu a formulat îndemnul de a se angaja o discuție pe problemele și sarcinile umanismului contemporan, o confruntare de idei în vederea degajării liniilor care trebuie să unească astăzi diferitele școli de gîndire pentru salvagardarea bunurilor amenințate ale omenirii.

³⁹ *Idem*, p. 424.

⁴⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2-4 iunie 1976*, București, Edit. politică, 1976, p. 424.

⁴¹ *Idem*, p. 433.

⁴² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2-4 iunie 1976*, București, Edit. politică, 1976, p. 64.

Purtătorii culturii de la noi sint atenți la primejdiile care confruntă civilizația zilelor noastre cum sint cursa înarmărilor și în special a armelor de distrugere în masă ca cele nucleare, riscurile unor noi confruntări, existența unor focare de tensiune care macină valorile, risipesc energia popoarelor și zădărnicesc planurile lor de viitor, întirziera cu care se realizează aspirațiile de dezvoltare și progres în lume.

La scurt interval după Congresul educației politice și al culturii socialiste de la București, o reuniune de personalități culturale ale lumii care numărau oameni de știință, arhitecți, scriitori, artiști, ținută la Paris pe tema problemelor culturii, cooperării intelectuale și noii ordini economice, s-a arătat deosebit de receptivă la ideile și concepția românească. În marea dezbatere internațională care se produce, în confruntarea de curente și de idei, țara noastră își afirmă încrederea fermă în puterea culturii de a stimula progresul, locul ei în asigurarea unei vieți fericite și a unui curs propriu de dezvoltare, pe care poporul să fie deplin stăpîn.*

* Din volumul în curs de apariție la Editura Politică „*Suveranitatea și progresul contemporan*”, sub redacția lui Nicolae Ecobescu.